

պետ գեներալ-ադյուտանտ Իշխ. Գ. Ս. Գալիցկինի վերադարձը թիֆլիս:

— Հայրապետական կոնգրեսով հաստատուած է Նոր-Ջուլայում հանգուցեալ Գեորգ Գրանանեանի անուան հիմնուող կեդրոնական դպրոցի ծրագրերը: Քանանեանը յիշեալ նպատակի համար կտալիւ է 40,000 ռ.: Գալիցկին առայժմ երկրպետան է (հինգ տարուայ դասընթացով), երկուսուկ մանկավարժներով, իսկ ապագայում, երբ յիշեալ միջնոցները ներքին, հետզհետէ պիտի բացուին յաջորդ դասարանները ևս, և դպրոցը պիտի դառնայ միջնակարգ դպրոց՝ գործնական առարկաներով (արհեստագիտական, առևտրական և երկրագործական): Քանանեան կեդրոնական դպրոցում հայոց լեզուն, հայոց պատմութիւնը, հայոց գրականութիւնն ու հայոց եկեղեցական պատմութիւնն անհրաժեշտ առարկաներ պիտի լինին:

— «Արարատ»-ի մէջ կարգուած ենք: «Նորին Վեհափառութեան բացարձակ հրամանաւ առաջիկայ ուսումն. տարուայ համար ձեւարանում ոչ մի գիշերօթիկ ձերբազատ աշակերտ չպէտք է ընդունուի: ձեւարանի սաների թիւն այնչափ շատ էր վերջին տարին, որ ուսումնաւարաններին և գանազան պատճառներով հեռացրանք իրեն հանկուտ յետոյ դարձան 200-ի կրկն իւր միան. և արդէն քանի տեղում հարկուած ու բացարձակ է, որ ներկայ պայմաններում աւելի թուով որդեգիրներ պահելու հնարաւորութիւն չկայ»:

— Թիֆլիսի բնորոշական առաջին թաղը բաղկացած է գրեթէ հասարակ թուով հայ, ռուս և վրացի-գորգիներէ, բայց քաղաքային խորքով իրաւասունների կերպիկ օրուայ բնորոշութիւններին, «Նով. Օր.»-ի ասելով, և կել էին հայ 183, վրացի 57 և ռուս 53 հոգի միայն: Այդ թաղում ընտանեկան 24 իրաւասուններից 12-ը նոր մարդիկ են, իսկ մնացած տասներկուից 8-ը քաղաքային խորհրդի այժմեան կազմից են և 4-ը նախկին կազմից:

— Կիրակի, սեպտեմբերի 22-ին, Թիֆլիսում օրհնուեց գեղարուեստները խրախուսող Կոմիտանեան ընկերութեան նոր կացարանը, որ և տեղի ունեցաւ մշտական պատկերասրահի բացումը: Ընկերութեան նոր կացարանը գտնուած է Գրեթեալովկայա փողոցում, Արշակունի նախկին տան մէջ, որտեղ վարձուած են մի քանի բնակարան ընդարձակ սենեակներ: Այդ սենեակներից

«Թող խօսեն, որքան ցանկանում են, — մտածե՛ք նա: — Այժմ կը գնան, ծռեն կը շորեն և կտան. «Աննա» Ֆիլիպովնա: Նա բարի կին է, կը հասկանայ... Եւ մենք որան ուսման կը տանք... Եթէ սա տղայ է՝ կը կոչենք Վաղդիմիր, իսկ եթէ աղջիկ է՝ Աննա... Գոնէ՛ք ծերութեան ժամանակ միմեկմիմեկ լինէ՛ք...» Եւ նա արեց այնպէս, ինչպէս մտածեց: Լալով, անդադանալով վախից ու ամօթից, ինչ անկախութիւնից և անյայտ յափշտակութիւնից, նա ներս մտաւ իւր բնակարանը, ուղղուեց դէպի կիներ և ծռուեց շորեց նրա առջև... — Աննա Ֆիլիպովնա, — ասաց նա հեկեկալով և մանուկ յատակի վրայ դնելով: — Մի հրամայիր զլիստել, հրամայիր լսօք ասել... դու Աննիշային յիշում ես. ասա այսպէս անմաքուր կերպով մեղանշեցի:

Ամօթից և վախից մոռանալով իրեն, չսպասելով պատասխանի, նա վեր թռաւ և, ծեծուածի պէս, դուրս վազեց դէպի մարտը օդը... «Այստեղ, դուրսը կըմնամ, մինչև որ նա ինձ կանչէ, — մտածե՛ք նա: — Ժամանակ տամ նրան ուշի դալու և մըտածելու...»

Երմոլայ դռնապանը նուազելով անցաւ նրա մօտով, նայեց նրան ու վեր քաշեց ուսերը... մի րոպէից յետոյ նա դարձեալ անցաւ մօտովը և դարձեալ վեր քաշեց ուսերը:

— Այ, քիզ բռն, — քրթմնշայ նա ծիծաղելով: — Այժմ անցան... Մի մէկն էր ամբողջ, այստեղ կ'իկնէր. լուացարար Աննիշան... յիմարը իւր մանուկը վայր գրեց պատշգամբում, փողոցում և մինչև զի նա ինձ մօտ էր,

մէկում դեռեղում է տեղական նկարիչները ցուցահանդէսը, երկու սենեակ յատկացուած են նկարչական և քանդակագործութեան դասարանների համար, մէկը — գրադարանի և դարձեալ մի քանի սենեակ — ընկերութեան ուրիշ կարիքների համար: Ընկերութեան փոխ-նախագահ պ. Խոզորովիչ իւր ճառի մէջ յայտնեց, որ ընկերութիւնը մտադիր է նոյն կացարանում բանալ նմանապէս գծագրութեան և նկարչութեան կիրակնօրեայ դասընթացներ Թիֆլիսի հասակաւոր բանուորների և արհեստաւորների համար:

— Թիֆլիսի տղայոց 2-րդ գիմնազիոնի տեսուչ պ. Գրեթեալով խնդրեալ, Մցխէթի մօտ Կարսանի կոչուած տեղում յատկացուած է մօտ 20 դեռնական սերունդական գետին, որտեղ տեսուչը մտադիր է ամբարանոց շինել իւր գիմնազիոնի աշակերտների համար: Աշակերտներն ամառն այդտեղ ապրելով, պիտի դրադուեն երկրագործական պարապմունքներով, և անսնարուածութեամբ:

— Խմբագրութիւնս ստացաւ «Հայոց նոր վիճակը» անունով ս. Էջմիածնում Յ. Մանանդեան և Հ. Աճառեանի աշխատութեամբ ձեւարկուած ժողովրդական հրատարակութեան Ա. և Բ. հատորները: Այս հրատարակութիւնը, որին ձեւարկուած է քրիստոնէութեան և ս. Էջմիածնի հաստատութեան 16-րդ և գրեթէ գիւտի 15-րդ տարեգրքի առթիւ, պարունակում է իւր մէջ սրբերի վկայարանութիւնների բնագրերը միայն, իսկ բնագրերի ձեւադրական տարբերութիւնները, այդ ձեւագրերի մասին տեղեկութիւններ, սրբերի վկայութեան թուականի և ներանց հեղինակներին վերաբերեալ ընդհանրութիւններ և այլն դեռեղում պիտի լինին նոյն անձերի ձեւարկած գիրքի մասին հրատարակութեան մէջ, որ շուտով լոյս պիտի տեսնէ Մայր Աթոռի տպարանից: Ներկայումս լոյս տեսած առաջին երկու հատորներից իւրաքանչիւրի գինը 50 կ. է, որը շատ էժան է նայելով հատորների ծաւալին (Ա. հատորը 211 էջ, Բ. հատորը — 328 էջ):

ՄԵՁ ԿՐՈՒՄ ԵՆ

ՄԵՁ-ՂԱՐԱՔԻՆԻՍՏԻՑ. — Սեպտեմբերի 21-ին երկրպետուեց երկրպետի պրնացով Թիֆլիսից այստեղ ժամանեց Վեհափառ Հայրապետը և, դիմելով

սվոր երեխային վերցրեց ու տարաւ... այ քիզ բռն:

— Ի՞նչ, դու ինչ ես ասում, — գոռաց բոլոր ուժով Միգուրը:

Երմոլայը իւր տեսակէտից բաց օտարելով ազայի մեղքը, ծոծրակը քրեց և հառաչեց:

— Ներեցէ՛ք, Սիմէոն Էրաստիչ, — ասաց նա, — այժմ ժամանակը ամառանոցային է...

Եւ նայելով ազայի չափ, կատաղի բարկութեամբ լի աչքերին, նա յանցաւորի պէս շարունակեց:

— Այն, ի հարկէ, մեղք է. բայց ինչ արած... Դուք հրամայել էք բախն ուրիշ կնոջ չթողնել: Այդ ճշմարիտ է: Բայց մեղանում ոչ ոքից զանաւոր:

Աննա Ֆիլիպովնան, զարմացած և զայրացած նստած էր սոսնձուտ տեղում և լուրկան աչքեր շէր հեռացնում երեխայից... — Զե՛ք, Զե՛ք... — քրթմնշայ գունատուած Միգուրը ժպտալուց բերանը ծռելով: — Ես հանաք արեցի... Դա իմն չէ, այլ... այլ լուացարար Աննիշայինը: Ես... ես հանաք արեցի... Տար դուրս տուր դռնապանին:

Վահան

յետոյ, հետեւալ առաւօտեան միկնեց Իլիշան, այնտեղից Հաղարծնի վանքն այցելելու համար:

— Եղանակները կատարեալ զարմանալին են. գիւղացիները կալը վերջացնելու վրայ են, հացն այս տարի բաւական յաւ է:

— Մեզ մօտ ամբարանոց եկողների թիւը նախկին տարիների համեմատութեամբ բալմապնտիկ էր. սեղոնը թէ է վերջացած է, բայց շատերը դուռ ևս մնում են: Յոյս ունինք, որ ապագայում Ղարաքիլիսան ևս պատշաճաւոր տեղ կըրունի բուժարար ամբարանների շարքում:

— Մի քատ սովորութիւն կայ մեզանում. հաշուել չի կարելի, թէ մէկ օրինակ «Նոր-Գար» քանի ընթերցող ունի այստեղ. ամեն կողմից թափում են ստացողի ձեռքից թերթը խլում և տանում, իսկ ստացողը ստիպուած է օրերով է սպասել, թէ երբ պէտք է լրագիրն յետ բերեն, որ ինքն էլ կարգայ: Եթէ տարեկան 10 ռ. բաժանորդագիրը ծանր է դալիս անհասանելի համար, իսկ կարելի է լրագիրն ընկերովի ստանալ: Պէտք է վերջ գնել այդ մտրացկանութեանը:

2ԻՄԲԱՍԻՑ (Խիւս). — Սեպտեմբերի

4-ին, գիշերուայ ժամը երկուսին, այստեղ հրդեհ պատահեց հայոց վաճառականների «շարք» կոչուած տեղում. հրդեհը սկսուեց տեղական մահմեդականի մէկ մանրավաճառի խանութից, որին կից միացած էր վաճառականների ապրանքների պահեստը, որը և կուղղնաց հրդեհին: Այդ պահեստում ի միջի այլ տարանքների գտնուած էր և երկաթի նաւթաղի նաւթով լիւր, որի պայթումից և առաջացաւ հրդեհը: Հրդեհը սղառում էր հրոյ ճարակ զարմնել ոչ միայն քաղաքիսանցն այլ նոյն իսկ ամբողջ քաղաքը: Քաղաքիս ամբողջ հայ և թուրք բնակչութիւնն եռանդով աշխատում էր կարելոյն չափ ապաստել սոսկալի հրդեհից իրենց ունեցածը. բարեբաղդաւոր, այդ դիշեր քամի չլինելու պատճառով և քաղաքիս տանուտէրի խելացի կարգադրութեամբ, քաղաքն աղաւտեց դժբաղդութիւնից: Մարդկային զոհեր չեղան, այրուեց մի խանութ, ապրանքների մի պահեստ, ձիթի մի գործարան և երբ բնակարան: Հրդեհի իսկական պտոճառն առայժմ պարզուած չէ, շատերի տեսլով, իբր թէ թշնամութեան հետեանք է:

ՃԱՄԱՎՈՐԻՑ. — Լուսանակարչ Վրոյը մանրամասնօրէն նկարեց Անիի բոլոր հնութիւնները ստերեոկոպի համար: Անիի հնութիւնները կործանուելու մօտ են: Անողոր ժամանակն անդադար քայքայում է հրաշալի շինութիւնները, եկեղեցիները և պալատները, հետեանքը պէտք է շուտով լուսանակարչի ձեռքից գնացող այդ պատմական քաղաքի մահացողները, մանաւանդ որ Քիւրք-Քիւրք-Զեանի նկարած հռչակաւոր պատկերները համարեալ թէ վերջանալու վրայ են Անա այդ ի նկատի ունենալով Վրոյը լուսանակարչի բոլոր հնութիւնները:

ԹԵՂԵՆԻՑ. — Սեպտեմբերի 20-ին, գիշերուայ ժամը երկուսին մի քառորդ անց, այստեղ զգացուեց երկրաշարժ, որը տեւեց 4 վարկեան: Զատերը սարսափահար դուրս վազեցին տները: Զարթը կրկնուեց ժամը 5-ին, բայց ոչ առանալ պէս զօրեղ կերպով, ցնցումների անցան անխնայ:

ՂՈՒԲԱՍԻՑ. — Ղուբայի քաղաքային աւաղ նշանակուած է նահանգապետի կողմից գաւառապետի աւաղ-գնական Բրեսլեր:

— Ինձորի շտեմնում առաւօտութիւն է այս տարի: Ինձորը, որ բացառապէս արտահանում է Բրեսլեր, արժէ 1 ռ. — 1 ռ. 20 կ. պուրը:

Ս. ԷՋՄԻՍՏԵՆԻՑ. — Թէպետի խօսում էին եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան մասին մանաւանդ երեսուսարդ կամ աւելի ճիշտ նոր վարդապետների շըրանում, բայց այս տարի եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն չի լինելու:

ԲՈՒԳՈՒԹ. — Բագուում գոյութիւն ունեցող

տարբերակ երկրորդից ցանկում մինչև այժմ նմոյշի համար մի բաց տեղ էր մնացել, այն էլ շատագու՛մ հնարագիւր, որ ամսոյս 18-ից յետոյ արդէն լցուեցաւ: Անա թէ ինչպէս Լոյս աշխարհ է եկել քաղաքապետի Ֆաշի-դեղվէ մի շամախից բազուարակ մարդ Արաթէ Լայալեան անունով ու ազգանունով, որն իւր պահանջներն ու կոնտր-ագենտների միջոցով լուր է արարում քաղաքում, թէ ինքը պատգամաւոր է, սուրբ Կարապետից պարզեւտուած երկնաւոր շնորհքով, և կարող է գուշակել մարդկանց թէ անցեալը, թէ ներկան և թէ ապագան: Այդ գործակալները որ առաջ շըջելով քաղաքը, գտնում են խամ մարդիկ, ծանօթանում են նրանց անցեալի և ներկայի հետ և հարգում են այդ բոլորը յիշեալ պահանջին: Իսկ հետեւալ առաւօտ արդէն նրանց համեցէք են անուծ պարոն Փաշու մօտ պատգամներ լսելու իրենց անցեալ, ներկայ և առաջիկայ կեանքի մասին: Պ. Ֆաշին որպէս թէ ուշաթափուած է և ուշաթափութեան մէջ կըրնուէ է իւր լսածները յիշեալ պարոնների անցեալի և ներկայի վերաբերմամբ և ապագայի մասին էլ՝ մի բան ասում է, զորօրինակ. «Դու պէտք է սպրիտ 50 տարի, պէտք է ունենաւ (կամ չունենաւ) դատկ, երբեք աղջիկ երկուստ տղայ» և այլն: Յետոյ, ներկայ կրկին կոչուած տարած սոքած չըմանալ համար, վարձատրութիւն է առնում յաւանդողներից ու բաց թողնում: Բայց այնքան քաղաքապետ է, որ մուտքը շատ արժան է նշանակել, — 20 կոպ.:

ԱՍՏՈՒՆՈՒՆԵՂԻ ՀԱՐԱՐԱՐԱԿՈՒԹԵՆ ԳՈՐԾԸ

Նորին Վեհափառութիւնն, աղաւտ կացուցանելով մեզ ձեւարանի տեսութեան պաշտօնից՝ բարեհաճեց պատուիրել ձեռնարկները անմիջապէս համեմատելու Մայր Աթոռի մատենադարանում գտնուած Հեռագիր աստուածաշունչներից, և ամենարիւտիւր օրինակները որոշելով՝ բնագիր պատրաստելու աստուածաշունչի նոր տպագրութեան համար: Այս բարձր գործին կարելի կլինի միայն սեպտեմբեր ամսին վերջնական կազմակերպութիւն տալ, և մինչ այն ժամանակ առիթ լինի նախնիները երկի պարզելու, թէ ինչպէս ենք հասկանում գործը և ինչպէս ենք ձեւարկուելու եղել նորան. շատագու՛մ ենք առ այժմ կեղծ երկմը տար թիւնները վերացնել՝ հաղորդելով, որ արդէն, ձեւարկների ուսումնասիրաւ և ուսանող սաների օգնութեամբ՝ հարկաւոր բաղադրութիւններ արել ենք և ընտրել այն ձեւագրերը, որոնք բը նագրի վերականգման համար նշանակալիութիւն կարող են ունենալ և որոնց բաղադրութեամբ կատարուի գրեթէ բոլոր միւսների տարուներ ընթերցուածներն ևս. յոյս ունինք այնչափ յաւաճ տանել մեր աշխատութիւնները, որ կարելի լինի սեպտեմբերին անխափան սկսել տպագրութիւնը: Բաւական է յիշել, որ Մ. Աթոռի մատենադարանում՝ թերթները չհաշուած, քառասունի շափ լրիւ ձեւագիր Աստուածաշունչներ կան (երկուս ևս Տ. Խաչիկ վարդապետի ժողովածուի մէջ), որոնցից ինչը աւելի հին են քան մինչև այժմ լուսագոյն համարուած Ջոհրաբեան օրինակը), — որպէս զի պարզ լինի, թէ ինչ կարելի է սպասել նոյն համեմատութիւնից: Սակայն մենք կը կամենայինք մի գաղափար ունենալ նաև, եթէ կարելի լինի, Աստուածաշունչի գոյութը պահուած բոլոր ձեւագրերների մասին և ի հարկին ըստ շափութիւնների երևան կ'անել: Կարող են լինել հարկեալ նաև այնպիսի նոր օրինակներ, որոնք անմիջական կապ կունենան այդպիսի հնութիւններ և նոյն յաւանդածով (Սահակ կաթողիկոսի թարգմանութեան մասին), ինչ որ Երուսաղէմեան օրինակը, և գուցէ աւելի անվիրար են մնացել քան նոյն իսկ այդ օրինակը *):

Վեհափառ Հայրապետի հրամանով ձեւարանի այս տարուայ ուսումնասիրաներից չորս հոգի պէտք է մնան յատկապէս Աստուածաշունչի հրատարակութեան գործում աշխատակցելու համար: («Արարատ»):

Կ. Վ. Գ Մ Ի Ա Ռ Ի 2 Ա Յ Ն Ը

Մենք մասնաւոր նամակներից տեղականացան, որ սրանից մի քանի օր առաջ Տէր Թարգմանի վարդապետի կարգադրութեամբ Թիֆլիսում են գլխաւորում Երուսղում գիւղի (Ախալցխայի գաւառ) ծխախոտ վարդանան, որպէս զի եկեղեցական փողոցով տեղային եկեղեցական արտե-

մասն տեղեկութիւններ հաղորդել մեզ նորա մասին, եթէ հնարաւոր է՝ նկարագրելով և տալով նորա բովանդակութիւնն այնպէս, ինչպէս է օր. Վիեննայի Միթթարեանց ձեռագրերի ցուցակի մէջ, և հին Կտակարանի իւրաքանչիւր գրքի սկզբից և վերջից մի քանի գլուխ արտագրելով և մեզ ուղարկելով: Մենք կկարողանանք այդ գէպում ստուգել, թէ որ ձեռագիրներն իրենց զուգակիւր ունին մեր մասնաւորաւորանում, և եթէ գտնուի գոնէ մի ներկայացուցիչ տարբեր աւանդութեան՝ այդ ևս մեծ արժէք կունենայ:

Համեմատելով լրիւ օրինակների հետ Աստուածաշունչի այն գրքերը, որոնք պահուած են կոյմանկի ձեռագրերներում, մենք գտնում ենք երբեմն այնպիսի արտաքոյ կարգի ընթերցուածներ, որոնք համոզում են, թէ սովորական ձեւագիրները մի ընդհանուր բովից են ելել, և այդտեղ շատ հին ու արժէքաւոր դժեւ հարթուել են: Պրոֆ. Մարքի-րաուոնը ունի նմապարհիւր, թէ Աստուածաշունչի ոսկեգրեան թարգմանութիւնն անդադար սրբադրուել և յարմարեցուել է եօթնամանից թարգմանութիւն: Երբ համեմատում ենք մեր ձեւագիրները, մի կողմում երբայական բնագիրը գրած ասորական խորագրաւորութեան հետ և միւս կողմում Եօթնամանից յուսարէն թարգմանութիւնը շարունակ պատահում ենք այնպիսի ընթերցուածներ, որոնք աւելի նըման են բնագրին քան յուսարէնին և որ երբեմն նոր օրինակների մէջ փոխած և յուսարէնին են յարմարեցրած: Անա այդպիսի ընթերցուածներ վերականգնելու կարող են նպաստել կողմնակի աւանդութիւնից յաւաճ եկած ձեւագիրները. ուստի մեզ նոյն հետ ծանօթացնողները առանձին ծառայութիւն մատուցած կլինին գործին և մեզ շատ պարտաւորեցրած:

Իբրև մի կողմակի հետեւութիւն մեր արած համեմատութիւններից՝ կարող ենք յայտնել, որ պրոֆ. Զ. Խալիպետի հրատարակած Միացողագ Գրքերի նորագիւտ թարգմանութիւնը մեր մատենադարանի հ. 176—183 ձեւագրում չէ միայն, ինչպէս հռչակում է նա իւր հրատարակութեան մէջ, ասելով, որ Մ. Աթոռում գտնուած երեսունից աւելի գրքագրերը աչքից անցնել է և ոչ մէկի մէջ չի գտել: — Ինչպէս յիշեցինք, այստեղ այդպիսի գրքագրեր ենք երեսունից շատ աւելի են և յարգելի Ուսուցչապետի աչքից փախել են՝ հ. 181 ձեւագրերը, որի մէջ այդ թարգմանութեան մի խոշոր հատուածը կայ (կարկատած միւս թարգմանութեանը) և հ. 944 Միթթար Արիւնիսեցու ձառնիքը, որ ամբողջ աստուածաշունչի և մի շարք հետաքրքրական տարականներ գրուածների հետ պարունակում է նաև Միացողագ գրքերն այդ թարգմանութեանը, և սոքա վերջնաւոր են նոյն կերպ և նոյն յաւանդածով (Սահակ կաթողիկոսի թարգմանութեան մասին), ինչ որ Երուսաղէմեան օրինակը, և գուցէ աւելի անվիրար են մնացել քան նոյն իսկ այդ օրինակը *):

Վեհափառ Հայրապետի հրամանով ձեւարանի այս տարուայ ուսումնասիրաներից չորս հոգի պէտք է մնան յատկապէս Աստուածաշունչի հրատարակութեան գործում աշխատակցելու համար: («Արարատ»):

Կ. Վ.

Գ Մ Ի Ա Ռ Ի 2 Ա Յ Ն Ը

Մենք մասնաւոր նամակներից տեղականացան, որ սրանից մի քանի օր առաջ Տէր Թարգմանի վարդապետի կարգադրութեամբ Թիֆլիսում են գլխաւորում Երուսղում գիւղի (Ախալցխայի գաւառ) ծխախոտ վարդանան, որպէս զի եկեղեցական փողոցով տեղային եկեղեցական արտե-

*) Ինչպէս լուր է ենք Արիւնիսեցու ձառնիքի մէջ այդ թարգմանութեան գոյութիւնը չը կատարէ և երկու նա արժանապատիւ Մեթոդ վարդապետից (զը. 1303 է. կամ մի ընդհանուր նախադասութիւն, որ երկրորդական տեղ է բռնում մեր ձեւագրերի մէջ:

[illegible]

(1018) 10—3